

М. П. Бублій,

к.держ.упр., старший викладач кафедри
економіки праці та управління
персоналом ХарPI НАДУ

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ МОЛОДІ ЯК ОДНІЄЇ З КАТЕГОРІЙ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто сучасні проблеми соціального захисту молоді в Україні. Узагальнено закордонний досвід соціального захисту молоді. Запропоновано ряд пропозицій, спрямованих на подолання криз у цій сфері.

Ключові слова: соціальна політика, молодь, соціальний захист, молодіжна зайнятість, соціальний захист молоді, економічно активне населення, соціальна робота, зайнятість, підприємницька діяльність.

Посилення селективного характеру політики зайнятості вимагає приділення особливої уваги в межах загальної системи соціального захисту тим категоріям економічно активного населення, які найшвидше виштовхуються з ринку праці, зокрема, це молодь. Саме на ринку праці реформування економіки найбільше зачіпає її інтереси. Тому покращання становища молоді на ринку праці, який забезпечує реалізацію творчого і трудового потенціалу, а також належний добробут працівників, є одним з головних напрямів соціального захисту її соціально-економічних прав та інтересів.

Важливою проблемою в контексті соціального захисту молоді є розвиток гуманітарної сфери, зокрема освіти, науки, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, відпочинку і туризму. Ці напрями розвитку людського капіталу сприяють забезпеченню соціального добробуту людини на всіх етапах її життєдіяльності, стають надійною основою її самозахисту.

Проблеми соціального захисту молоді залишаються в центрі постійного наукового інтересу багатьох українських і закордонних науковців. Серед них: В. Гайдучський, І. Гнибіденко, Е. Лібанова, О. Палій, А. Скуратівський, А. Сіленко, С. Алушко та ін. Водночас, питання трудової

мотивації молоді, компонентів та факторів, що детермінують її зайнятість, змісту та структури соціального захисту молоді вивчені недостатньо.

Метою статті є огляд сучасних проблем соціального захисту української молоді, узагальнення закордонного досвіду соціального захисту молоді та надання пропозицій, спрямованих на подолання кризових явищ у цій сфері.

Молодь вимагає з боку держави особливого соціального захисту, оскільки вона є основним джерелом поповнення економічно активного населення. У сучасній Україні молоді люди у віці 15 – 35 років становлять близько 19 % її населення [8 с. 25]. Саме в молоді роки людини відбуваються соціальні та демографічні події, які визначають її подальше життя: закінчення навчання у школі, вибір професії та отримання початкової професійної освіти, початок самостійної трудової діяльності, створення сім'ї, народження дітей. У цьому віці молодь набуває професійно-трудового та соціального статусу в суспільстві.

На сьогодні в нашій державі створено певну правову базу щодо соціального захисту молоді, прийнято Постанову Кабінету Міністрів України “Про додаткові заходи щодо реалізації молодіжної житлової політики”, Закону України “Про державну допомогу сім'ям з дітьми” та Національної програми “Молодь України”. Також постійно йде робота щодо її вдосконалення, підготовлено проекти Законів України “Про молодіжні та дитячі організації”, “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” [2].

Хоча законодавче поле щодо соціального захисту молоді майже сформовано але на жаль, в Україні не виконується повною мірою положення законодавчих актів, рішень та розпоряджень Кабінету Міністрів України щодо покращання соціального становища молоді. Бракує проектів, цільових програм, які забезпечували б умови соціального, життєвого старту молоді в питаннях праці, створення і зміцнення сім'ї, забезпечення охорони здоров'я. Молодіжна політика особливо на регіональному рівні має слабку матеріально-фінансову підтримку, не вистачає фахівців, потребує

поліпшення система підвищення кваліфікації працівників галузі. Тому невідкладним завданням є неухильне виконання прийнятих законів, підготовлених актів та програм, тобто конкретні та практичні дії.

Забезпечення соціальної гармонії в країні безпосередньо пов'язано з вирішенням державою найгостріших проблем суспільства – зайнятості населення й підвищення рівня його життя. Зайнятість населення має бути гарантом у забезпеченні кожним працівником свого добробуту, відповідного до трудового вкладу знань і здібностей.

Сьогодні молодь є однією з категорій економічно активного населення, що прискореними темпами втрачає можливості для самореалізації на ринку праці. Кон'юнктура українського ринку праці значною мірою залежить від стану та динаміки його молодіжного сектора. Тому молодіжна зайнятість набула особливої актуальності, а ще більше непокоять її наслідки для майбутнього української економіки.

Нині молодіжний сектор у сфері зайнятості (порівняно з іншими секторами) визначається певними особливостями:

- значне зменшення чисельності молоді в усіх галузях економіки, особливо в науці та науковому обслуговуванні;
- постійне збільшення молодіжного безробіття як відкритого, так і прихованого (40 % безробітних – молодь). Причому три чверті серед молодих безробітних – жінки;
- посилення напруженості у первинному працевлаштуванні молоді, особливо дівчат;
- соціально-професійна переорієнтація молоді на працю поза державним сектором;
- інтенсифікація трудової діяльності за вторинними видами діяльності: поєднання водночас декількох робіт, додаткова робота під час навчання у стаціонарних відділеннях навчальних закладів різного типу, самозайнятість тощо;
- розширення прикладання праці у сфері прихованої зайнятості, яка

для молоді приваблива з точки зору мобільності, ризику, свободи від службових обов'язків і потребує до того ж найчастіше не спеціальної професійної підготовки, а тільки певних навичок;

– загальне збільшення пропозиції робочої сили серед молоді, зокрема, внаслідок звуження можливостей батьків допомагати дітям.

Причинами цього є, зокрема, недостатня професійна орієнтація на ринку праці молоді, низький рівень профпідготовки, відсутність досвіду практичної роботи, а також відмова від централізованого розподілу випускників вищих і середніх навчальних закладів та нерозробленість сучасного ефективного механізму регулювання працевлаштування [8, с. 30].

Дослідження показують, що проблеми молоді на ринку праці зумовлені особливостями її соціального стану та трудової поведінки: рівень освіти, наявність професії або кваліфікації; низька адаптивність та вразливість до економічного та соціального оточення; підвищені вимоги щодо працевлаштування (престижу, заробітку), змісту, характеру та умов праці; висока професійна і територіальна мобільність, які зумовлені неусталеністю та слабкістю економічних і соціальних зв'язків.

Молодіжна зайнятість має велике значення для перспективного розвитку ринку праці та економіки держави взагалі. Специфіка молодіжних ресурсів праці, які визначаються високим рівнем фізичної енергії, бажанням до найскорішої самореалізації, самоствердження, самовизначення в житті, полягає в тому, що молодь у той же час є однією з найбільш вразливих соціальних груп, зокрема, через відсутність достатнього професійного та соціального досвіду, і через це молодь є менш конкурентоспроможною.

У контексті молодіжної зайнятості постає питання взаємовідповідності виду зайнятості й отриманої професійної освіти. Фахівці, що досліджують цю проблему, роблять наступні висновки:

– відбувається “розмивання” професійного поля, професійної культури, руйнація освітньо-професійної структури суспільства як основи соціальної структури;

– питання попиту і пропозиції не досить уважно вивчаються освітніми закладами, Міністерством освіти і науки при формуванні кадрового потенціалу;

– виникає стурбованість щодо якості професійної освіти, рівня її спеціалізації та соціально-економічних обґрунтувань кількості фахово підготовлених кадрів для певних галузей [7, с. 54].

Слід зазначити, що загалом кількісні параметри потенціалу освіти України виглядають непогано серед країн світу. Але за рівнем фінансового забезпечення цієї важливої сфери соціально-економічної діяльності Україна не набагато випереджає найменш розвинуті держави.

Якщо розглянути закордонний досвід, то за даними дослідників у Російській Федерації понад 50 % нових дипломованих фахівців “самовлаштовуються”. На сьогоднішній день державної системи працевлаштування молодих фахівців, як у Росії так і в Україні, більше не існує. Такий стан різко контрастує з працевлаштуванням молодих фахівців в інших країнах світу, де розповсюджена практика укладання студентами контрактів з окремими фірмами, які добирають для себе відповідних фахівців. Наприклад, у США більш ніж 80 % випускників працевлаштовуються протягом року. У Японії цей показник перевищує 90 %. Отже, це можливо тому, що система освіти в цих країнах орієнтована на гнучку різнобічну спеціалізацію [6, с. 79]. Світовий досвід свідчить, що витрати на освіту повинні становити не менш 5 % від ВВП, а експертами ЮНЕСКО мінімально можлива частка витрат держави на освіту визначена на рівні 3,5 %.

За їх недотримання неминучим стане розпад інфраструктури освітньої системи. Стосовно України у 2004 р. цей показник витрат держави становив лише 3,1 %. В наступні роки бюджетні видатки на освіту в нашій державі становили від 4,2 % до 6 % , що складає 12 – 15 % річного бюджету України [5].

Проведений аналіз свідчить, що проблему гарантій, які забезпечують

надійний захист прав та інтересів усіх груп молоді, не можна вважати вирішеною в жодній країні світу.

Основоположний у цій галузі документ, схвалений на 40-й сесії Генеральної Асамблеї (1985 р.) – “Керівні принципи для подальшого планування та здійснення відповідних подальших заходів щодо молоді”, визнає молодь як одну з найбільш вразливих у соціальному відношенні груп населення. Тому важливо поєднувати створення системи соціальної підтримки молоді та орієнтацію її на активну участь у вирішенні своїх соціальних проблем [7, с. 200].

Слід підкреслити, що соціальний захист молоді, на відміну від соціального захисту інших найбільш вразливих груп населення (пенсіонери, жінки, інваліди і ін.), – пов’язаний у першу чергу не з забезпеченням прожиткового мінімуму в умовах незайнятості, а навпаки – зі створенням найбільш сприятливих умов для їх працевлаштування. Тому будь-які програми, що фінансуються з соціальних фондів, не тільки спрямовані на підвищення зайнятості серед молоді, але й пов’язані зі створенням нових робочих місць (наприклад, стимулювання самозайнятості та підприємницької діяльності серед безробітних), можемо розглядати в широкому розумінні як програші, що забезпечують, окрім іншого, і соціальний захист молоді.

Загалом, необхідно змінити ставлення до соціального захисту молоді. Соціальну допомогу мають адресно отримувати тільки ті, для кого вона є джерелом існування – інваліди, сироти, діти з багатодітних сімей тощо.

Вирішення проблем соціального захисту молоді потребує диференційованого підходу, відповідно до якого молодь повинна розглядатися як неоднорідне соціальне утворення, що складається з відносно відокремлених груп, які формуються під дією таких факторів, як віковий та статевий склад, освітній та професійно-кваліфікаційний рівень, соціальний статус тощо. На нашу думку, для цілей соціального захисту доцільно виокремлювати такі молодіжні групи: група підлітків, що залишила навчання; група молодих людей з фізичними вадами (інвалідів); молоді

жінки з дітьми; молодь, що була раніше зайнята у домашньому господарстві; безробітна молодь; молодь, що переходить від навчання до праці і потребує першого робочого місця. Для кожної з цих груп існує необхідність розробки відповідних програм працевлаштування з урахуванням особистих вимог молоді. Загалом, застосування диференційованого підходу дозволить підсилити адресність державних заходів соціальної підтримки молоді.

Говорячи про спеціальні програми соціального захисту, орієнтовані на молодь, необхідно мати на увазі, що переважно вони повинні спрямовуватись на забезпечення зайнятості цієї категорії економічно активного населення. Слід зазначити, що акцент необхідно робити на первинне входження у трудове життя та на професійну реабілітацію тих, хто вже втратив роботу. Як відзначають експерти МОП, безробіття серед молоді зростає значно швидше, ніж серед працездатного населення в цілому. Ця проблема гостро стоїть не тільки в Україні, а й у таких високорозвинених країнах, як США, Великобританія, Німеччина, Франція, Японія [1, с. 22]. Зростання безробіття, особливо серед випускників навчальних закладів, зумовлює недовикористання трудового потенціалу молоді і обмежує можливості здобуття нею економічної самостійності. Тому в розвинених країнах на обмеження безробіття націлені спеціальні заходи:

- створення робочих місць для молоді за рахунок державних дотацій; сприяння молодіжному підприємництву;
- розробка диференційованих за віком програм зайнятості (Болгарія);
- здійснення раннього професійного відбору та профорієнтації (Німеччина);
- субсидування підприємств у промисловості і торгівлі, які надають молодим людям можливість після школи проходити піврічне стажування, отримуючи водночас мінімальний розмір заробітної плати (Австралія);
- виділення спеціальних урядових фондів муніципальним властям для спрямування на організацію професійної підготовки молоді, яка не має роботи, причому профпідготовка поєднується з виробничою діяльністю

(Данія);

– заохочення підприємців брати на роботу молодь у віці від 16 до 26 років на строк до двох років шляхом надання певних пільг у вигляді зниження розмірів внесків з цього підприємства на соціальне забезпечення (Іспанія, Франція) [1, с. 22].

Програми зайнятості для молоді невіддільні від програм професійного навчання. Насамперед необхідно виділити всі напрями діяльності, пов'язані з першим працевлаштуванням молоді. В Україні необхідно впроваджувати заходи, спрямовані на полегшення переходу молодих людей від школи до трудового життя. Тут доцільно було б використовувати позитивний практичний досвід інших держав.

Вирішення проблем соціального захисту молоді на ринку праці можливе шляхом впровадження комплексної системи заходів, що має на меті покращання працевлаштування молоді та її захисту від безробіття. Така система, передовсім, повинна орієнтуватися:

- на збереження наявних і створення нових робочих місць;
- на організацію диференційованої по групах молодих людей професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації відповідно з їх здібностями та кон'юнктурою ринку праці;
- на державне гарантування першого робочого місця;
- на рішучу і прискорену зміну моделі освіти і виховання з метою посилення соціальної адаптації молоді;
- на створення мережі недержавних служб зайнятості;
- на розробку системи надання безробітній молоді короткострокових кредитів для заснування власної справи, заснованої на принципі подачі заяви;
- на сприяння з боку держави переходу молодих кадрів у сферу малого бізнесу;
- на організування тимчасової (сезонної) зайнятості молоді, в тому числі у вільний від навчання час, що дозволить їй набути професійних знань

та навичок для отримання постійного робочого місця;

– на активізацію роботи центрів соціальної служби для молоді, які формують та реалізують певну систему надання соціально-психологічної допомоги молодим людям, насамперед тим, хто її втратив або шукає вперше.

Окремим напрямом соціального захисту молоді, заснованим на широкому поєднанні активних та пасивних форм, є захист молоді сім'ї. Адже низький рівень соціального захисту молодих сімей, окрім іншого, негативно позначається на демографічній ситуації в Україні. Якщо взяти до уваги, що на сьогодні в Україні майже 14 млн. сімей, і з них 2,4 млн. – це молоді сім'ї, то логічно, що перш за все треба працювати з ними і вирішувати їхні проблеми, тим паче, що саме в цих сім'ях народжується більше 80 % дітей. Аналіз свідчить, що найбільш проблемними проблемами молоді сім'ї є житлово-побутова невлаштованість і низькі доходи. Звичайно, їх вирішення можливе лише при поєднанні активних зусиль як держави, так і самих молодих людей і молодіжних організацій. Але, разом із цим, слід зміцнити та розширити різні види соціальної допомоги молодій сім'ї з боку держави – соціально-психологічну, психолого-педагогічну, соціально-медичну, юридичну тощо.

Важливим кроком у вирішенні проблем молодих сімей може стати встановлення пільгових режимів за оподаткування як самих сімей, так і підприємств, діяльність яких спрямована на вирішення їх проблем, за умов надання кредитів на житлове будівництво та товари довгострокового вжитку, а також для отримання вищої освіти.

Пільгові режими повинні диференціюватися залежно від наявності в молодій сім'ї дітей в напрямку стимулювання їх народження.

Молодь приблизно вдвічі частіше, ніж представники старших вікових категорій, опиняється в маргінальному становищі при виборі місця праці, непропорційно великою є її частка серед безробітних, найнижчими показниками характеризується рівень її доходів і стартові можливості отримання освіти та самоствердження. В умовах формування ринкового

середовища українська молодь вимагає особливої соціальної підтримки та соціального захисту як така, що перебуває в стані формування й утвердження життєвих позицій, становить понад половину працездатного населення держави, має свої орієнтації, інтереси і потреби, болісно відчуває на собі тягар економічної кризи та недостатність державних асигнувань на соціальні потреби. Водночас молодь – це майбутнє держави, а тому від забезпечення стартових умов її діяльності залежить подальший розвиток нинішнього суспільства, а також майбутніх поколінь. Цими обставинами пояснюється актуальність дослідження проблем зайнятості та соціального захисту молоді на сучасному етапі національного державотворення України.

Таким чином, соціальна політика захисту молоді має будуватися не стільки на компенсаційних засадах, скільки на забезпеченні соціальних гарантій відповідним групам та створенні умов для якнайповнішої реалізації молоддю своїх інтересів і запитів.

Список використаних джерел

1. Гайдуцький П. Фінансування соціальної політики. / П. Гайдуцький, О. Подолеєва. – К. : Українська Академія державного управління, 2005. – 326 с.
2. Закон України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” // Закони України. Т.4. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – С. 247–266.
3. Лібанова Е. М. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку: монографія / Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, В. Г. Бялковська ; Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, Укр. центр соц. реформ, Фонд народонаселення ООН. – К., 2009. – 247 с.
4. Орлов В. В. Основні напрямки діяльності органів виконавчої влади як суб’єктів державного управління у сфері державної молодіжної політики в Україні / В. В. Орлов // Економіка та держава. – 2008. – № 3. – С. 75–77.
5. Скуратівський В. А. Соціальна політика: [навч. посіб.] / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – К. : УАДУ, 2002. – 360 с.
6. Соціальні проблеми працевлаштування молоді / О. М. Балакірева (керівник авт. кол.). В. В. Онікієнко, О. В. Валькована та ін.. – К. : Державний інститут проблем сім’ї та молоді, 2004. – 144 с.
7. Українське суспільство 1992 – 2009. Соціологічний моніторинг / за ред. Головахи Є., Паніна Н. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2010. – 578 с.
8. Хмелярчук М. І. Зайнятість і соціальний захист молоді : монографія / М. І. Хмелярчук ; НАН України, Ін-т регіон. досліджень. – Л., 2003. – 126 с.

Bubliy M. P. Social protection of youth as one of the classes of the economically active population.

The modern problems of social protection of youth in Ukraine. Summarizes the

international experience of social protection of youth. A number of proposals aimed at overcoming the crisis in this area.

Key words: social policy, social protection, youth, social security, youth employment, economically active population, social work, employment, entrepreneurial activity.

Бублий М. П. Социальная защита молодежи как одной из категорий экономически активного населения.

Рассмотрены современные проблемы социальной защиты молодежи в Украине. Обобщен зарубежный опыт социальной защиты молодежи. Предложен ряд предложений, направленных на преодоление кризисов в этой сфере.

Ключевые слова: социальная политика, молодежь, социальная защита, молодежная занятость, социальная защита молодежи, экономически активное население, социальная работа занятость, предпринимательская деятельность.